

„Meg lettek vakcinálva”

Dr. Ludányi Zsófia

Eszterházy Károly Egyetem, Magyar Nyelvészeti Tanszék, Eger

Nyelvtudományi Intézet, Budapest

stók és Lőrincz (2020) nyomán a koronavírus-világjárvány okozta nyelvi változásokat vizsgáló heterogén nyelvészeti kutatási területekre összefoglaló néven virolingvisztikaként, vírusnyelvészként utalunk. A járványhoz köthető nyelvi változásokról többször írtunk már az Amegában, ennek a virolingvisztikai cikksorozatnak a folytatása a jelen írás is, amelyben egy, a Nyelvtudományi Kutatóközpont nyelvi tanácsadó szolgálatához érkezett vírusnyelvészeti témájú kérdést igyekszünk megválaszolni.

A levélíró az alábbi észrevétellel fordult a nyelvi tanácsadó szolgálathoz: „A minap valaki úgy nyilatkozott a rádióban, hogy valakik »meg lettek vakcinálva«. Természetesen értettem, mire gondolt az illető, de nagyon bántotta a fületem ez a kifejezés. Miért nem lehetett volna azt mondani, hogy *megkapták a vakcinát?* Vagy *beoltották őket?* Vagy ahogy mostanában divatos mondani: *oltakoztak?* Helyes-e az, hogy *meg lettek vakcinálva?*”

A kérdés megválaszolása előtt leszögezzük, hogy igazán pontos választ – tudniillik, hogy a *meg lettek vakcinálva* forma helyénvaló, adekvát, illő volt-e az elhangzott konkrét dis-

kurzusban – akkor lehetne adni, ha ismernénk a közlés tágabb kontextusát: ki mondta (orvos vagy más terület szakembere, közéleti szereplő stb.), milyen szituációban mondta (például szakember nyilatkozott egy interjúban, netán egy betelefonálás műsorban hangzott el egy laikustól stb.), milyen szándékkal.

Induljunk ki először az igekötő nélküli *vakcinál* igéből, amelynek létezik a *vakcináz* alakváltozata is. A *-z* és az *-l* igeképzők szinonim képzők, jelentésük: ‘az alapszóban megnevezett dologgal (jelen esetben a vakcinával) végez valamit’. A több mint egymilliárd szövegszót tartalmazó mai magyar nyelvi korpusz, a Magyar nemzeti szövegtár (Oravecz–Váradi–Sass 2014) 46 találatot ad a *vakcinál*, 67-et a *vakcináz* változatra. Nézzünk meg ezek közül néhány példát:

- (1) A **vakcinált** emberek közül kevesebben lettek influenzások (sajtónyelvi alkorpusz)
- (2) [...] hogy hat hónapos kortól vagy egyéves kortól **vakcinálják** a gyermekeket (beszél nyelvi alkorpusz)
- (3) Az így **vakcinált** egerek a későbbiekben nem reagáltak a nikotinra (sajtónyelvi alkorpusz, tudományos ismeretterjesztő szöveg)

A két alakváltozat közül némileg gyakrabban fordul elő a -z képzős alakváltozat, a *vakcináz*, ez a különbség azonban nem számottevő. Ami a stílusrétegek szerinti megoszlást illeti, a *vakcinál* ige – nem meglepő módon – a leggyakrabban a tudományos stílusrétegben fordul elő (24 találat), második leggyakrabban a sajtónyelvi szövegekben (18 találat). A korpuszadatok alapján az -l képzős változat viszont – 4 kivétellel – a hivatalos stílusrétegben használatos, így feltételezhető, hogy a két variáns közül az -l képzős a tudományos közegben használt változat, a -z képzős inkább hivatalos stílusértékű. Az Arcanum adatbázisában található digitalizált kiadványokon elvégzett keresés alapján ez az utóbbi, tehát a *vakcináz* alak tűnik régebbinek, ennek első előfordulása ebben az adatbázisban 1926-ra tehető (4), míg a *vakcinál* alakváltozat legkorábban 1978-ban adatható (5).

(4) De hát mi a teendő addig, ameddig ez valóra válhatik, ameddig látni fogjuk azt, hogy a **vakcinázott** gyermekek tényleg felnőtt korukban munkaképes, hasznot hajtó és nem fertőző tagjai lesznek a társadalomnak? (Fővárosi Közlöny 37. évf. 17. sz.)

(5) **Vakcinál** (vért vesz) az állatorvos, vagyis exportra készíti elő a hizott bikákat (Képes Újság 19. évf. 21. sz.)

Figyelemre méltó – legalábbis a köznyelv felől nézve – az (5) példa, melyben a *vakcinál* ige nem 'oltóanyaggal ellát', hanem 'vért vesz' jelentésben fordul elő.

Értelmező típusú szótáraink, így például a Magyar értelmező kéziszótár (ÉKsz.²) nem tartalmazza sem a *vakcinál*, sem a *vakcináz* alakot. Ez nem túl meglepő, figyelembe véve, hogy ez a szótár az első korpuszalapú szótár (a már említett Magyar nemzeti szövegtár egyik korai, a 2000-es évek elején még csak 150 000 szöveg-szót tartalmazó változata alapján készült), és nyilvánvalóan csak egy bizonyos gyakorisági küszöböt elérő szavak kerültek bele. Ugyanak-

kor az Idegen szavak szótárában (Bakos 1994) megtalálható a *vakcinál* alakváltozat *orv* (orvosi) minősítéssel: 'védőoltást ad, beolt', míg a *vakcináz* alakot nem vette fel a szótár.

Ami a *megvakcinál* igét illeti, a *meg* igekötő befejezettséget (nyelvészeti szakszóval: perfektivitást) fejez ki: az ige használati értékét, „szemléletét” (szakszóval: aspektusát) változtatja meg. Míg a *vakcinál* szemlélete folyamatos, befejezetlen, addig a *megvakcinál* arra utal, hogy a *vakcinálás* megtörtént, befejezett tény. A fent említett elektronikus és papíralapú adattárakat újból áttekintve megállapíthatjuk, hogy a *meg* igekötős változat egyikben sem található meg. Sőt, még ennél is meglepőbb, hogy még a Google sem ad rá találatot. Hasonlóan ritka a *vakcináz* ige *meg* igekötős változata, amelyre egy találatot kapunk a Google-ban:

(6) *Megvakcináz minket, megoldja!* [a miniszterelnök]

Mindebből az a következtetés vonható le, hogy a *megvakcinál* ige meglehetősen ritkának mondható. Előfordulhat, hogy az orvosi nyelvnek csak olyan nyelvhasználati színterein fordul elő, amelyről jelenleg nem állnak rendelkezésre adatok (gyakorlati szakmai nyelvhasználat, beszélt orvosi nyelv, szakszlang), de az is lehet, hogy csupán alkalmi szóalkotásról van szó. Szokatlansága miatt figyelhetett fel rá a nyelvi tanácsadó szolgálathoz forduló levélíró is. Még figyelemfelkeltőbbé teszi a *megvakcinál* igét a létige + határozói igeneves szerkezet (ilyen szerkezet például az el *lett* *intézve*, *meg leszel mondva* stb.). Ennek vélhetően az az oka, hogy az ilyen típusú szerkezeteket sokáig megbélyegezték, idegenszerűségnek vélték a nyelvművelők, és nyomokban még máig él az a nyelvhelyességi babona a beszélők körében, hogy az efféle szerkezetek „helytelenek”, kerülendőek. A létige + határozói igeneves szerkezetet akkor szoktuk használni, ha a cselekvő személye (jelen esetben: hogy ki adta be a védőoltást) nem lényeges, hanem

azt szeretnénk hangsúlyozni, hogy a cselekvés végbement. (A nyelv egyéb lehetőségeket is kínál ennek a passzív jelentésárnyalatnak a kifejezésére, de ennek bemutatása szétfeszítené ennek a cikknek a kereteit.)

Összességében tehát azt mondhatjuk a rendelkezésre álló nyelvi adatok alapján, hogy a *meg lett vakcinálva* szerkezet és általában a *megvakcinál, megvakcináz* igék ritka – az is lehet, hogy csupán alkalmilag használt – változatok. Hogy el fog-e terjedni, vagy megmarad alkalmi szóalkotásnak, az csak a jövőben fog kiderülni. ■

IRODALOM

1. Bakos Ferenc 1994. Idegen szavak és kifejezések szótára. Akadémiai Kiadó, Budapest.
2. Fábrián Pál – Magasi Péter (főszerk.) 1992. Orvosi helyesírási szótár. Akadémiai Kiadó – Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár, Budapest.
3. Istók Béla – Lőrincz Gábor 2020. A virolingvisztika részterületei. In: Simon Szabolcs (ed.): 12th International Conference of J. Selye University. Language and Literacy Section. Conference Proceedings. J. Selye University. Komárno. 83–92.
4. Oravecz Csaba – Váradi Tamás – Sass Bálint 2014. The Hungarian Gigaword Corpus. In: Calzolari, Nicoletta – Choukri, Khalid – Declerck, Thierry et al. (eds.): Proceedings of Ninth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2014). Reykjavik. ELRA. 1719–1723. Online keresőfelület: <http://clara.nytud.hu/mnsz2-dev> (2021. 05. 05.)
5. ÉKsz.2 = Pusztai Ferenc (főszerk.): Magyar értelmező kéziszótár. Második, átdolgozott kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.